

ALEXANDRU DĂRUL. *Probleme de structură a limbii tratate din perspectiva gramaticii explicative (studii și materiale).* – Chișinău, Tipografia Centrală, 2009, 212 p.

După cum menționează autorul însuși în „cuvânt, înainte”, cercetările înmănunchate în culegerea dată sunt o serie de articole și studii, apărute ca variante inițiale în reviste de specialitate și în culegeri tematice, care abordează anumite probleme privind structura limbii române fiind tratate din perspectiva principiilor gramaticii explicative. Referindu-se la modul cum trebuie înțeles caracterul explicativ al studiilor prezentate în culegere, autorul ține să precizeze că, spre deosebire de gramatica tradițională în care descrierea pornește de la premisa că limba se caracterizează printr-o anumită structură ce urmează a fi descrisă prin realizarea unei taxinomii a faptelor de limbă, stabilindu-se clasele de unități, paradigmele cuvintelor și modelele structurilor sintactice etc., în gramatica explicativă se încearcă a se lămurii cauza care determină existența unor asemenea clase de unități de limbă, opoziții de forme ale aceluiași cuvânt, tipuri de structuri semantice. Totodată se menționează că acest mod de interpretare a fenomenelor de limbă are tangență cu funcționalismul – curent lingvistic conform căruia, după cum se afirmă în „Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului” de Oswald Ducrot și Jean-Marie Schaeffer (București, 1996), „studierea unei limbi înseamnă înainte de toate descoperirea funcțiilor pe care le joacă în comunicare elementele, clasele și mecanismele care intervin aici” (citată după lucrarea recenzată, p. 5). În sprijinul acestei constatări se invocă și considerațiile succesorilor lui F. de Saussure potrivit

căroră, dacă la studierea unei stări de limbă se ține cont de funcție, lăsându-se de o parte aspectul istoric, studiul poate avea valoare explicativă, și nu doar descriptivă. În această ordine de idei, în materialele din culegerea de față se subliniază că „explicativ” se opune noțiunii de „descriptiv”, nu însă și noțiunii de „funcțional”.

În opinia autorului, „explicativ” este aplicabil și pentru „funcțional”, căci în primul caz se încearcă a explica ce funcție se obține prin folosirea unei anumite forme gramaticale, structuri sau unități, iar în cazul al doilea, se caută a lămurii de ce în limbă s-a constituit o paradigmă a unei clase de cuvinte, anumite opoziții, anumite structuri sintactice etc.

Problemele dezbătute în culegerea la care ne referim sunt destul de variate. Astfel, se examinează în paginile ei: gruparea cuvintelor semnificative în clase categoriale, precizându-se rolul îndeplinit de semnificația categorială în stabilirea relațiilor de subordonare dintre acestea (aspect important al structurii limbii, trecut, de obicei, cu vederea de gramatica tradițională la descrierea mijloacelor de exprimare a relațiilor dintre cuvinte); clasificarea onomasiologică a cuvintelor în părți de vorbire și prolexemele; rolul opozițiilor cazuale în exprimarea raporturilor semantice; apariția sistemului cazual în limba română și specificul acestuia în comparație cu sistemele cazuale din alte limbi; tipurile de categorii gramaticale (mijloacele de exprimare a acestora), clasificarea categoriilor gramaticale în

explicite și implicite (/latente); corelația dintre desinențele cazuale și prepoziții, dintre prepoziții și conjuncții, dintre prepoziții și adverb; specificul adverbelor și al pronomelor (inclusiv al adjectivelor pronominale) ca elemente de substituire a cuvintelor autosemantice; statutul numeralelor printre părțile de vorbire; interjecțiile în cadrul vocabularului; legătura de subordonare dintre cuvintele ce țin de aceeași parte de vorbire; așa-numita „dubla negație” în limbă ș. a.

În câteva dintre materialele inserate, o atenție deosebită se acordă studierii raporturilor de subordonare, urmărindu-se scopul de a se descrie mecanismul de combinare a cuvintelor în vederea modelării anumitor tipuri de structuri comunicative. În legătură cu aceasta se ajunge la concluzia că gruparea cuvintelor în clase categoriale (acestea, în fond, coincid cu părțile de vorbire autosemantice) contribuie la stabilirea relațiilor de subordonare dintre acestea. Având în vedere că limba, pe lângă unitățile lexicale care indică nemijlocit denotatul (e vorba de unitățile care desemnează entități substanțializate; ele constituie majoritatea vocabularului, fiind calificate în gramatica tradițională drept substantive), și-a creat unele formații lexicale (adesea chiar de la aceleași radicale ale substantivelor) prin care se exprimă diverse caracteristici (caracteristici statice, caracteristici dinamice, caracteristici ale altor caracteristici). În legătură cu acestea de la urmă, se constată că ele, nefiind legate nemijlocit cu denotatul, se raportează la acesta datorită combinării lor cu cuvintele care se definesc prin trăsătura „substanțialitate”, fiind dependente în plan sintagmatic de ele. Prin aceasta s-ar explica faptul că, după cum afirmă autorul, un adjectiv sau un verb se leagă de un substantiv (*câine rău/ răul câine; plânge*

un copil/ copil [ce] plânge), iar un adverb se combină cu un verb sau cu un adjectiv (*tună grozav/ grozav tună; [palton] absolut nou/ nou absolut*).

Nu este lipsită de interes nici încercarea autorului de a demonstra teza conform căreia de la același radical pot fi formate cuvinte cu sensuri lexicale asemănătoare, dar cu diverse semnificații categoriale, recurgând la „fabricarea” unor enunțuri artificiale întrucâtva, inteligibile însă pentru vorbitorii de limbă română, de tipul: *Învățătorul învățat învață învățătoarele învățăceii; Istoricul istorisea istoricește o istorioară istorică*.

Având în vedere faptul că în limbă relația de subordonare se poate stabili nu doar între cuvintele cu diferite semnificații categoriale (cuvinte ce țin de diferite părți de vorbire), în lucrare sunt examinate mijloacele de limbă folosite pentru a pune în raport de subordonare cuvintele din aceeași clasă categorială (/din aceeași parte de vorbire). Se constată că, în fond, acest tip de raport este caracteristic pentru combinarea unor cuvinte ce țin de clase diferite (părți de vorbire diferite), de exemplu, unul dintre cuvinte este substantiv, iar celălalt – verb (*iedul zburdă; moșneagul doarme*). Alta e situația când se leagă prin subordonare, de exemplu, două substantive, acest raport fiind marcat prin forma cazuală a substantivului (*fecior Ilioaei, câinele vecinului*) sau prin prepoziție (*casă de bârne, pârâul din vale, plăcinte cu brânză*). Stabilirea unui raport de subordonare între două verbe, după cum demonstrează autorul, se realizează, pe de o parte, prin folosirea conjuncțiilor (*plânge că-l doare; lucrează ca să câștige*), iar pe de alta, prin utilizarea unuia dintre verbe la o formă absolută, numită și mod impersonal (*se pregătește de cosit; fuge schelălăind; știe a citi; se oprește obosit*).

Data fiind importanța substantivelor folosite în rolurile de actanți sau de circumstanțe pe lângă verbele-predicate, o atenție mare se acordă problemei cazurilor, a căror menire e de a spori esențial capacitatea combinatorie a unităților denominative în structura unităților sintactice, contribuind la diferențierea diverselor roluri semantice ale substantivelor în enunț. Totodată în lucrare este descrisă modalitatea de corelare a categoriei cazului cu diversele tipuri de articole, cu prepozițiile, cu formele atone ale pronumelui, mijloace care vin să contribuie la diferențierea și întregirea paradigmei cazuale, după cum se poate vedea și din enunțul: *Vecinul l-a trimis pe băiatul său cel mic la școală.*

Lucrarea relevă și caracterul eterogen al funcțiilor exprimate cu ajutorul categoriilor gramaticale existente în limbă. Se delimitează trei clase de funcții și, respectiv, trei clase de categorii gramaticale prin care acestea sunt reprezentate. E vorba, în primul rând, de funcții și, respectiv, de categorii gramaticale relaționale (numite și raportuale sau relațional-semantice) care întrunesc un set de semnificații categoriale opozabile, cu ajutorul cărora se leagă prin subordonare două cuvinte autosemantice. Aici, pe lângă opoziția semnificațiilor categoriale ale cuvintelor, sunt folosite categoria gramaticală a cazului și anumite structuri sintactice în cadrul cărora relațiile dintre cuvinte sunt marcate cu ajutorul cuvintelor auxiliare: prepoziții, conjuncții, articole, forme atone ale pronumelor.

La cea de a doua clasă de funcții și, respectiv, de categorii gramaticale (numite clasificatoare sau referențiale) sunt trecute acele trăsături diferențiale care se află la baza divizării într-un număr limitat de subclase (uneori doar două) a unor ansambluri de unități de limbă omogene, fiecare dintre acestea caracterizându-se

prin unul și același semn distinctiv și prin același comportament în structura textului. Din subclasa categoriilor gramaticale clasificatoare explicite fac parte: genul, numărul, aspectul, diateza. La categoriile implicite, după cum se menționează în lucrare, ar putea fi trecute perechile opozitive „animat – inanimat”, „concret – abstract”, „comun – propriu” (la substantive); „tranzitiv – intransitiv”, „personal – impersonal”, „acțional – neacțional” (la verbe); „calitativ – relativ”, „calitativ – categorial”, „calitativ – cantitativ” (la adjective) ș. a.

Prin cea de a treia clasă de funcții și, respectiv, de categorii gramaticale calificată drept interpretatională (denumită de asemenea pragmatică, subiectivă, modală, ilocutivă, comunicativă) se exprimă abstracții generalizatoare (/ generalizante) de sens, prin a căror aplicare verbului predicativ, nucleu al propoziției, se obțin enunțuri având diferite intenții comunicative. Printre categoriile gramaticale ce fac parte din clasa dată sunt: modalitatea, temporalitatea, personalitatea ș.a.

În legătură cu derivarea, pare a fi atrăgătoare ideea conform căreia cuvintele motivante formate de la verbe (/ deverbale), prin structura lor semantică, reproduc, într-un fel, și eventualii actanți sau circumstanțe ale acestora (de ex.: *dormitor* [< camera care servește pentru a dormi]; *închisoare* [< încăpere în care este închis cineva]; *ospătărie* [< sală în care lumea ospătează]).

Referitor la statutul cuvintelor, numite în gramatica tradițională *numerale* și *pronume*, se subliniază că pe fundalul părților de vorbire de bază, ele au proprietăți anaforice (aceasta privește, parțial, și adverbele) și, ca urmare, funcția de substitut prevalează asupra semnificației pragmatice. De aici și rolul de conector îndeplinit mai cu seamă de pronume și de adverb. Cât despre semnificația cantitativă,

aceasta, după cum se afirmă în lucrare, poate fi caracteristică tuturor părților de vorbire de bază: de la aceleași valori numerice se pot forma substantive (*doi, trei, zece*), adjective (*îndoit, întreit, înzecit; al doilea, al treilea, al zecelea*), verbe (*a îndoi, a întrei, a înzeci*), adverbe (*îndoit, întreit, înzecit; de două ori, de trei ori, de zece ori*). După afirmația autorului, doar convențional se poate vorbi de sistemul numeric ca parte de vorbire: în esență e vorba de o clasă redusă de unități lexicale (acestea nu depășesc 15-16 cuvinte rădăcini) care fiind combinate după anumite modele structurale sunt în stare să exprime cantități infinite aplicabile obiectelor numerabile. Totodată prin mijlocirea formanților derivativi sensul de cantitate se poate imprima cuvintelor ce țin de diferite părți de vorbire.

Cât despre diferite modalități de exprimare a relațiilor de subordonare, acestea sunt tratate drept rezultat al necesității de a stabili, în șirul liniar al vorbirii, anumite relații sintagmatice, reglementate ierarhic dintre elementele combinate, fapt determinat, după cum se insistă în lucrare, de caracterul liniar al vorbirii.

În același timp, autorul ține să menționeze că, în procesul evoluției, limba își reînnoiește mijloacele de exprimare a relațiilor dintre cuvinte. La explicarea unor asemenea fenomene autorul se sprijină pe postulatul metodologic conform căruia limba evoluează în spirală, astfel că schimbarea unui fenomen de limbă se poate repeta la diferite etape, acesta fiind marcat prin mijloace înnoite. Drept exemplu se invocă evoluția prepozițiilor: se știe că în limbile indo-europene prepozițiile s-au dezvoltat pe baza adverbilor (în unele limbi, în parte în latină, aceleași elemente lexicale se foloseau atât ca adverbe, cât și ca prepoziții). Moștenind, ca și alte limbi

romanice, unele dintre prepozițiile latinești, limba română și-a completat sistemul prepozițional cu elemente noi, procesul continuând și în prezent.

După cum reiese din cercetările cuprinse în culegere, substantivul, cu ajutorul unor instrumente gramaticale, aglutinate sau izolate, își poate schimba statutul funcțional categorial (de exemplu, cu ajutorul desinențelor cazuale și/sau al prepozițiilor un substantiv poate capătă funcție atributivă sau circumstanțială [*cântecul săracului; pantofi de mușama; coloana înaintea spre oraș*]), la fel verbul, cu ajutorul unor formanți derivativi, și-a creat o serie de forme care din perspectivă categorial-funcțională nu exprimă rolul de predicat, ci acela de atribut, de complement, de circumstanțial. E vorba de formele absolute ale verbului: participiu, gerunziu, infinitiv, supin (numite în gramatica tradițională moduri impersonale).

În lucrare se reiau și alte probleme dezbătute de mai mult timp în lingvistică. Astfel, în articolul „Reflecții asupra structurilor cu așa-numita dublă negație” se întreprinde încercarea de a explica în ce mod s-a ajuns ca locuțiunea terminologică, trecută din logică în lingvistică, „dublă negație” (/ negație dublă) să fie folosită pentru denumirea enunțurilor negative nucleare (ex.: *El n-a spus nimic nimănui.*).

Este de menționat că atât în cazul problemelor indicate mai sus, cât și în legătură cu unele despre care nu s-a vorbit aici, se propun soluții și interpretări deosebite întrucâtva de cele tradiționale, ceea ce ne ajută să înțelegem mai bine modul de manifestare a unor fenomene ale limbii în procesul de comunicare. Între altele, este descris mai clar mecanismul de organizare și de corelare a elementelor denominative în procesul transformării lor din unități nominative în unități comunicative.

Culegerea nu este lipsită de unele deficiențe. În parte, în câteva articole este reprodus, în diverse redacții, postulatul că în modul de organizare categorială a cuvintelor autosemantice este codificată, de fapt, relația de subordonare dintre cuvintele semnificative. Situația s-ar putea datori faptului că, fiind un element important al organizării limbii, la acesta se apela în discutarea diverselor probleme de structură a limbii, considerându-se necesar a formula, de fiecare dată, o scurtă prezentare a acestuia. Or, în lucrarea de față era rațional, poate, să se vorbească despre fenomenul în cauză doar într-unul din articole, urmând ca în celelalte, explicația (/ expunerea) să fie înlocuită printr-o trimitere la articolul în care s-a găsit de cuviință să se expune esența fenomenului.

Se pot face unele observații privind modul de expunere a materialului. Atrage atenție asupra sa faptul că drept material ilustrativ sunt folosite doar îmbinări și

enunțuri alcătuite de autorul însuși. Și numai sporadic se întâlnesc exemple extrase din opere literare sau drept ilustrații sunt folosite unele expresii și structuri stabile. Nu-i vorba, pildele prin care se ilustrează tezele nu trezesc bănuiele referitor la veridicitatea structurală sau semantică, nu contravin normei limbii, și totuși, pentru o mai deplină obiectivitate doza enunțurilor excerptate din texte se cerea a fi mai însemnată.

În încheiere vom menționa că lucrarea prezintă un interes deosebit pentru cercetători, doctoranzi, studenți, pentru profesorii de română, precum și pentru toți cei preocupați de cunoașterea și înțelegerea modului de organizare și de funcționare a limbii române.

ION BĂRBUȚĂ
Institutul de Filologie
(Chișinău)

ION MUȘLEA, OVIDIU BÂRLEA. *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hasdeu. Ediția a doua revăzută și întregită. – București, Editura Academiei Române, 2010, 606 p.*

OPERĂ DE SEAMĂ A LUI B. P. HASDEU

Când s-a început, în Europa, spre sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului următor, cercetarea culturii populare, s-a înțeles că, pe lângă demersul direct pe teren al specialiștilor, recursul la intermediari este util. În cuvântul-înainte la cea de a doua ediție, revăzută și întregită a lucrării lui Ion Mușlea și Ovidiu

Bârlea, Ion Taloș examinează tocmai această problemă, a culegerii folclorului cu ajutorul chestionarelor, demers care a debutat cu ancheta lansată, în 1811, de către administrația napoleoniană în Italia, procedeu urmat de Iakob Grimm în Germania, în anii 1812 și 1815, de Jean-Jeaques Ampère în Franța, care a lansat,